

MONUMENTE ISTORICE

STUDII SI LUCRARI DE RESTAURARE

DIRECTIA MONUMENTELOR ISTORICE

VOLUM INCHINAT
CELEI DE A DOUAZECEA ANIVERSARI
A ELIBERARII PATRIEI NOASTRE

C U P R I N S

GRIGORE IONESCU.	Restaurarea monumentelor de arhitectură în România, în anii puterii populare.	7
ION BALS, STEFAN BALS, RADU HEITEL, PETRE NASTUREL.	Restaurarea mănăstirii Neamț.	33
P.E.MICLESCU.	Restaurarea catedralei Patriarhiei din București.	61
STEFAN BALS.	Restaurarea mănăstirii Gura Motrului.	91
EUGENIA GRECEANU, OLIVER VELESCU.	Restaurarea halei vechi din Brașov.	115
RADU FLORESCU.	Noi puncte de vedere și noi propuneri cu privire la reconstituirea monumentului triumfal de la Adamclisi.	159

S O M M A I R E

GRIGORE IONESCU.	La restauration des monuments historiques en Roumanie sous le régime de démocratie populaire.	7
ION BALS, STEFAN BALS, RADU HEITEL, PETRE NASTUREL.	La restauration du monastère de Neamţ.	33
P.E.MICLESCU.	La restauration de la cathédrale de la Patriarchie de Bucarest.	61
STEFAN BALS.	La restauration du monastère de Gura Motrului.	91
EUGENIA GRECRANU, OLIVER VELESCU.	La restauration de l'ancienne halle de Braşov.	115
RADU FLORESCU.	Nouveaux points de vue et nouvelles propositions concernant la reconstitution du monument triomphal d'Adam-Klissi.	159

RESTAURAREA MANASTIRII GURA MOTRULUI.

Stefan Balș.

Mănăstirea Gura Motrului, după cum ne arată însuși numele, se găsește la confluența Motrului cu Jiul, la poalele dealurilor înalte ce mărginesc malul drept al acestor râuri. Așezată la 15 m înălțime peste nivelul lunzii pe o ripă abruptă, roasă an cu an de apele nestăpânite ale Motrului, mănăstirea are deschisă în față o minunată priveliște asupra șesului Jiului ce se desfășoară la picioarele sale, asupra pădurii de stejar ce desparte lunca Motrului de șoseaua națională și calea ferată Craiova-Turnu Severin și asupra dealurilor Filașului care se zăresc în depărtare, peisaj măreț și liniștit, cu totul deosebit de dealurile frământate ce alcătuiesc mai departe, spre nord, regiunea Gorjului.

Deși aflată la numai 4 km depărtare de gara cu același nume, faptul că se găsește pe malul opus al Motrului, o face uneori aproape inaccesibilă în anotimp de primăvară, când apele dezlănțuite se umflă și se revarsă în valuri turburi și furioase, întrerupând trecerea normală cu bacul și rupând rînd pe rînd podurile aflate în susul și în josul traversării.

Singura legătură posibilă în asemenea cazuri rămîne trecerea cu "cinul", bărcuță mică și ușoară, semănînd mai mult a cutie de scînduri, cu fundul plat, ascuțită la un capăt și retezată drept la celălalt capăt, purtată în spinare pînă la malul apei. În ea se așează spate în spate lopătarul și călătorul cutezător și grăbit, care nu poate aștepta zilele lungi ce se vor scurge pînă la scăderea apelor.

Ca orînicare așezare mai veche de acest gen, mănăstirea este cuprinsă într-o incintă înaltă de zid care închide și apără o curte de formă dreptunghiulară de dimensiuni reduse, în mijlocul căreia se găsește biserica.

Un turn-clopotniță cu două etaje, străpuns la bază de un gang boltit închis cu porți grele de stejar ferecate cu fier, se înalță pe mijlocul laturii de vest deasupra intrării.

Pe latura de sud se înșiră clădirile cu subsol și etaj ale vechii stăreții și clădirile pe un singur nivel ale unor chilii de epocă recentă. Pe latura de est, înainte de începerea lucrărilor de restaurare, se găseau grajdurile și un rînd de chilii pentru preotul bisericii. Pe latura de nord, în ur-

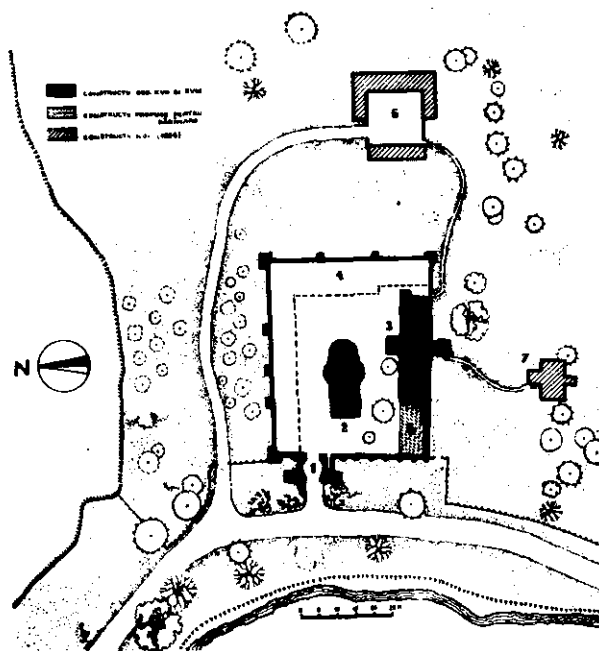

Fig.1. Plan de situație.

- 1 - Turnul clopotniță;
- 2 - Biserica;
- 3 - Stăreția;
- 4 - Fundațiile vechilor chilii;
- 5 - Chilii propuse pentru dărîmare;
- 6 - Curtea gospodărească
- 7 - Casa preoților,

ma dispariției vechilor chilii, ale căror fundații se mai păstrează și astăzi în pământ, a rămas numai zidul de cărămidă al incintei, întărit de contraforturi spre partea exterioară.

În afara curții, către sud în spatele stăreției, se găsește noua clădire a preoților, iar spre est, la un nivel mult inferior datorit conformației terenului, se află curtea gospodărească construită cu ocazia recentelor lucrări de restaurare.

Datele mai însemnate care s-au păstrat asupra mănăstirii prin tradiție sau prin dovezi scrise ne arată unele momente din istoria așezării.

După tradiție, mănăstirea Gura Motrului ar fi înființată în veacul al XIV-lea de către Nicodim ctitorul Voștitei, Tismanei și Prislopului, care ar fi făcut "jerfelnice dumnezeiești (...), pe apa Motrului unde acum este zidită mănăstirea ce se numește Motrul"¹. Nu reiese însă din aceste știri că Nicodim să fi clădit aci o mănăstire, ci se constată numai că a pustnicit la Motru.

Prima știre documentară despre mănăstire este dată de un hrisov din 13 ianuarie al lui Neagoe Basarab², în care se precizează că mănăstirea a fost începută de "jupan Harvat mare logofăt" : personaj cunoscut prin dregătorii ce a ocupat și socotit ca începătorul neamului Brîncovenilor.

Astfel se înțelege cum, în 1653, Preda Brîncoveanu vel vornic înlocuiește biserica lui Harvat cu o biserică nouă. Faptul este dovedit prin pisania de piatră din pridvor așezată de Constantin Brîncoveanu în 1705³, precum și prin Paul de Alep care, vizitînd mănăstirea în 1657, adică abia patru ani

Fig.2. Vedere generală a mănăstirii în cursul lucrărilor de restaurare.

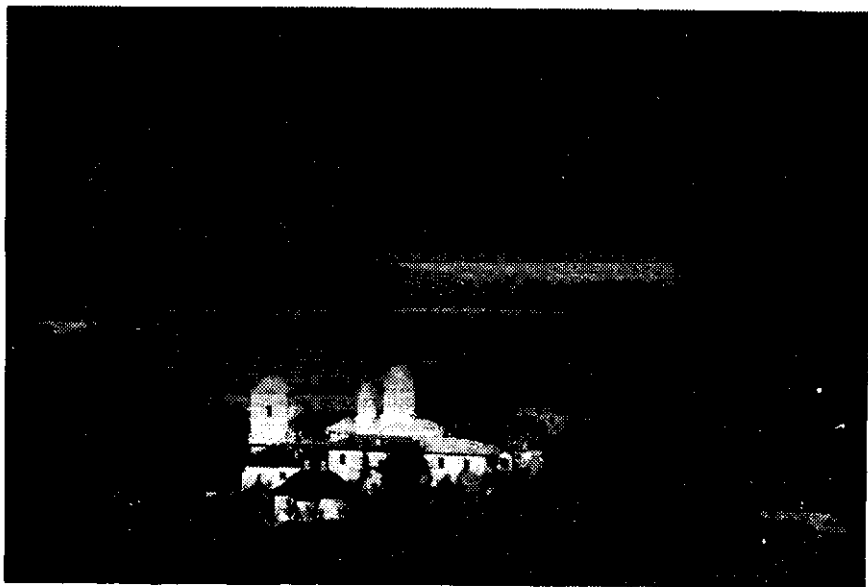

Fig.3. Vedere generală a mănăstirii după restaurare.

mai târziu, spune că biserica veche "mică și urîță" a fost "dărîmată" și înlocuită cu "un edificiu măreț și elegant cu trei cupole" (adică trei turle)⁴.

Pe de altă parte însă, un document în limba latină din 1731 arată că mănăstirea a fost clădită din nou de Matei Basarab în 1646, pe locul vechilor construcții ale logofătului Harvat, și că a fost apoi renovată de Constantin Brîncoveanu. Afirmatia apare în contradicție cu pisania de piatră, unde se precizează data construirii bisericii din temelie de către Preda Brîncoveanu ca fiind 1653. Este posibil ca Matei Basarab să fi început încă de pe atunci lucrări de reînnoire la chiliile și incinta mănăstirii, continuate apoi de Preda Brîncoveanu. În tot cazul domnul este reprezentat printre ctitori, în zugrăveala din interiorul bisericii⁵.

În 1705, Constantin Brîncoveanu pune să se zugrăvească biserica, rămasă nezugrăvită de la zidire, așezînd pisania de piatră din pridvor (vezi pag. precedentă).

În 1712, starețul Stefan întărește porțile de intrare la mănăstire de sub turnul-clopotniță cu benzi groase de fier căptușind blăniile groase de stejar. Inscricția zgîrîiată în fier cu această ocazie⁶, precum și urmele de gloanțe rămase în poartă de pe urma luptei purtate aci de pandurii lui Tudor Vladimirescu⁷ ne reamintesc de vremuri turburi din trecut.

În 1841-1842 arhimandritul Eufrosin Poteca, egumenul de atunci al mănăstirii⁸, a făcut importante lucrări de reparații în cuprinsul așezării, modificîndu-se cu această ocazie silueta exterioară a bisericii printr-o supraînălțare generală a zidăriei, dovedită prin inscripția în stuc aflată pînă la recenta restaurare, pe fața de sud a bazei turlelor pronaosului "1841 Efr. Mo-treanu". Același arhimandrit în 1852, sub domnia lui Barbu Stirbei, a pus să se reînnoiască pictura interioară, după cum reiese din pisania zugrăvită aflată la intrare⁹.

Datele istorice mai sus citate ne arată că biserica actuală este o clădire ridicată "din temelie" în veacul al XVII-lea.

Analiza arhitecturii monumentului confirmă în totul acest fapt.

Biserica "Sf. Paraschiva"

Biserica, de plan trilobat, este o construcție de cărămidă de 7,60 m lățime și 21,50 m lungime, cu ziduri masive de 1,35 m grosime, împărțită în interior în pridvor, pronaos, naos și altar, care vin înșirate succesiv de la vest spre est. Deasupra acoperișului se înalță trei turle de zid inegale ca dimensiuni, din care două mai mici cu cîte șase laturi, cuplate pe o bază comună peste pronaos, iar a treia, mai mare și cu douăsprezece laturi, peste naos.

Pridvorul, de formă dreptunghiulară, despărțit de pronaos prin tr-un perete plin străpuns de o ușă în mijloc, este deschis spre exterior pe celelalte trei laturi prin cîte două arcade sprijinite pe stîlpi de zid de secțiune octogonală. În axul fațadei vest, încadrată de cele două arcade, se găsește ușa principală de intrare cu nișa hramului așezată deasupra ei. Intrările secundare sînt prevăzute lateral, cîte una pe fiecare parte, prin prelungirea arcadei în jos pînă la nivelul pardoselii.

Un arc median pornit de la înălțimea arcadelor desparte spațiul încăperii în două părți egale. Deasupra lor, cîte o calotă sferică sprijinită de o parte direct pe zidurile exterioare și de celelalte părți pe arcuri dublouri proptite în arcul median, alcătuiesc sistemul bolților de zidărie acoperind

pridvorul.

Pronaosul ce urmează, luminat prin două ferestre laterale mai mari și alte două mai mici deasupra lor, este despărțit de naos prin trei arcade sprijinite pe două masive coloane de formă octogonală. El are o boltire asemănătoare, cu excepția calotelor care sînt înlocuite aici cu tamburul cilindric înalt al turelor străpuns de cîte șase ferestre fiecare. Naosul, de plan dreptunghiular lărgit lateral prin absidele nord și sud, semicirculare în interior și cu cinci laturi spre exterior, are și el două ferestre deschise în axul absidelor și două mai mici așezate deasupra. În partea superioară, peste pătratul central format din două largi arce dublouri și două arce laterale înguste încadrînd semicalotele absidelor, se ridică tamburul circular de 3,5 m diametru al turlei mari, străpuns de 12 ferestre înalte și înguste, acoperit cu o calotă sferică aflată la o înălțime de 17 m față de nivelul pardoselii. Absida altarului, de formă semicirculară spre interior și cu șapte laturi spre exterior, despărțită de naos printr-o catapeteasmă de lemn, încadrată cu obișnuitele nișe ale proscomidiei și diaconiconului scobite în grosimea zidului, închide biserica spre răsărit.

În exterior cîmpul fațadelor, mărginit de un soclu simplu și o cornișă puternică cu trei rînduri de zimți, este tăiat de un brîu median ce ocolește de jur împrejur clădirea. Pereții astfel împărțiți în două sînt bogat împodobiți cu panouri conturate de un rînd de ciubuce duble și alipite, scoase din fața zidului, alcătuiind un fel de plasă aplicată în relief ce îmbracă întreaga suprafață a monumentului. Panourile aflate între soclu și brîu sînt dreptunghiulare, pe cînd cele dintre brîu și cornișă sînt semicirculare în partea lor superioară.

Brîul median, format dintr-un ciubuc mai mare încadrat de cîte un șir de cărămizi dispuse în dinți de ferestru, este ridicat la capătul dinspre vest al bisericii printr-o cotitură în unghi drept, deasupra arcadelor deschise ale pridvorului, micșorînd astfel din înălțimea panourilor aflate deasupra.

Ferestrele deschise în partea de sub brîu au o formă dreptunghiulară, cu o ușoară acoladă la partea superioară și sînt împodobite cu ancadrame de piatră cu baghete încrucișate tipice vremii lui Matei Basarab. Ferestrele mici și mai înguste deschise deasupra brîului sînt simple și fără ancadrame de piatră.

Peste acoperișul cu forme rotunde învelite cu tablă, se înalță bazele și turelele, prevăzute cu aceeași cornișă cu trei rînduri de zimți care se află și la corpul bisericii.

Cele două turele exagonale așezate pe baza dreptunghiulară a pronaosului sînt atît de apropiate între ele, încît cornișele lor se alipesc la partea superioară.

Fetele tamburului celor trei turele sînt mărginite pe muchii prin cîte o colonetă de secțiune semicirculară înălțată pînă la nivelul arcaturilor. Golul îngust al ferestrelor deschise pe fiecare latură și lărgit spre exterior prin două arcade suprapuse rezultate dintr-o dublă retragere a zidăriei, precum și cele trei rînduri de arhivolte zimțate subliniind arcaturile ferestrelor la partea superioară, nu constituie nimic deosebit în tratarea obișnuită a turelor ce se construiau pe atunci.

Interesant este faptul că ambele turele exagonale ale pronaosului

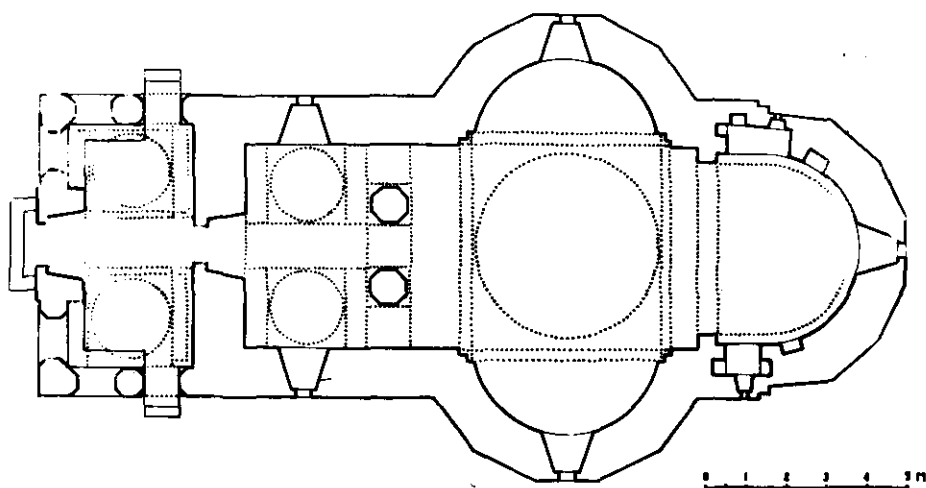

Fig.4. Planul bisericii.

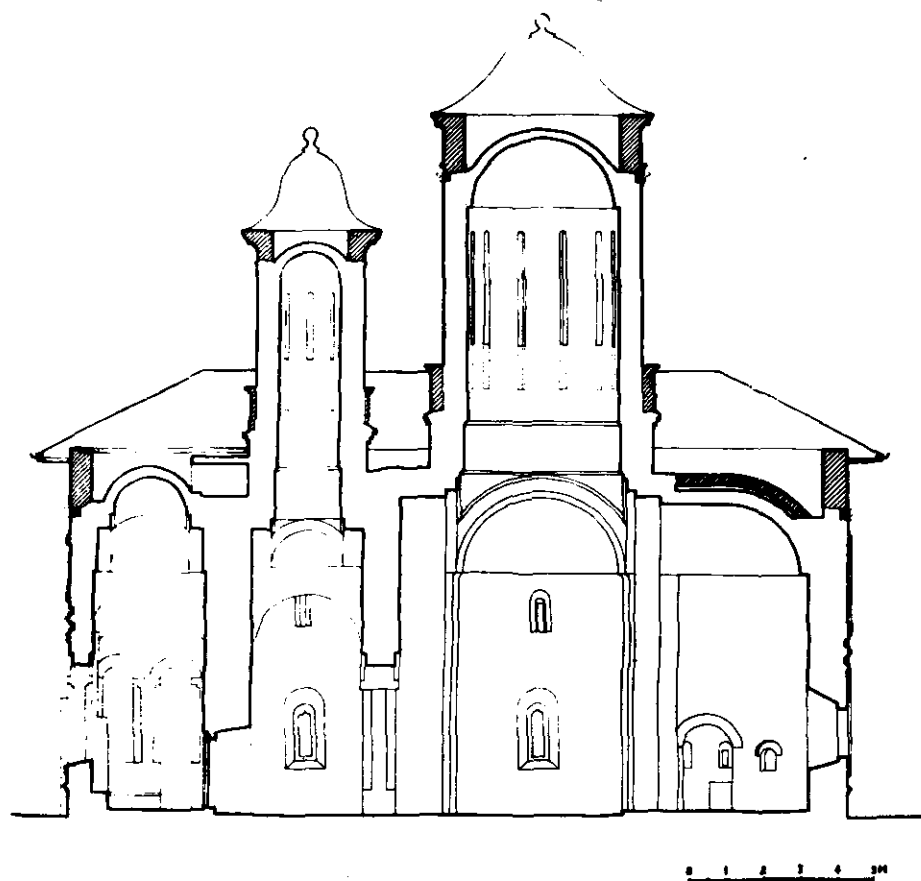

Fig.6. Secțiunea longitudinală a bisericii înainte de restaurare.
Zonele hașurate reprezintă zidăria adăugată în sec.XIX.

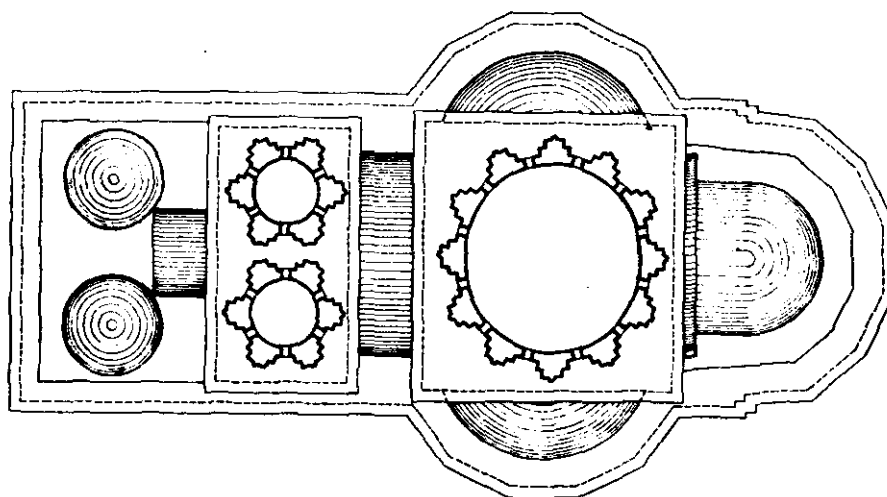

Fig.5. Planul turlelor.

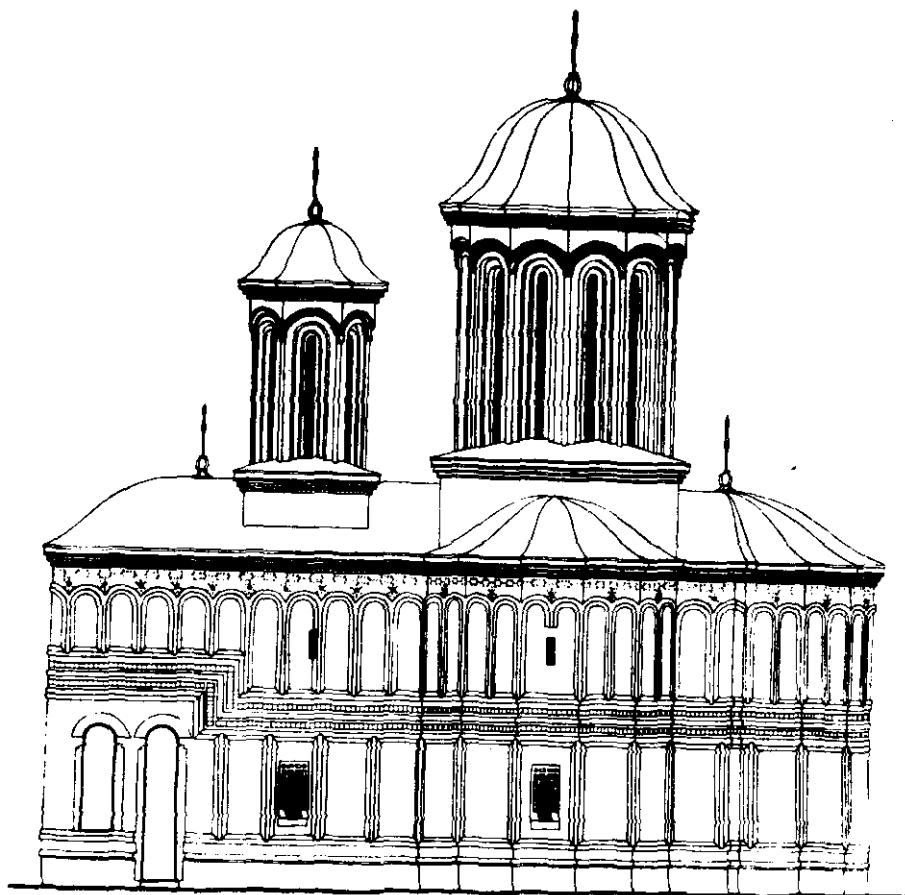

Fig.7. Fațada de sud după restaurare.

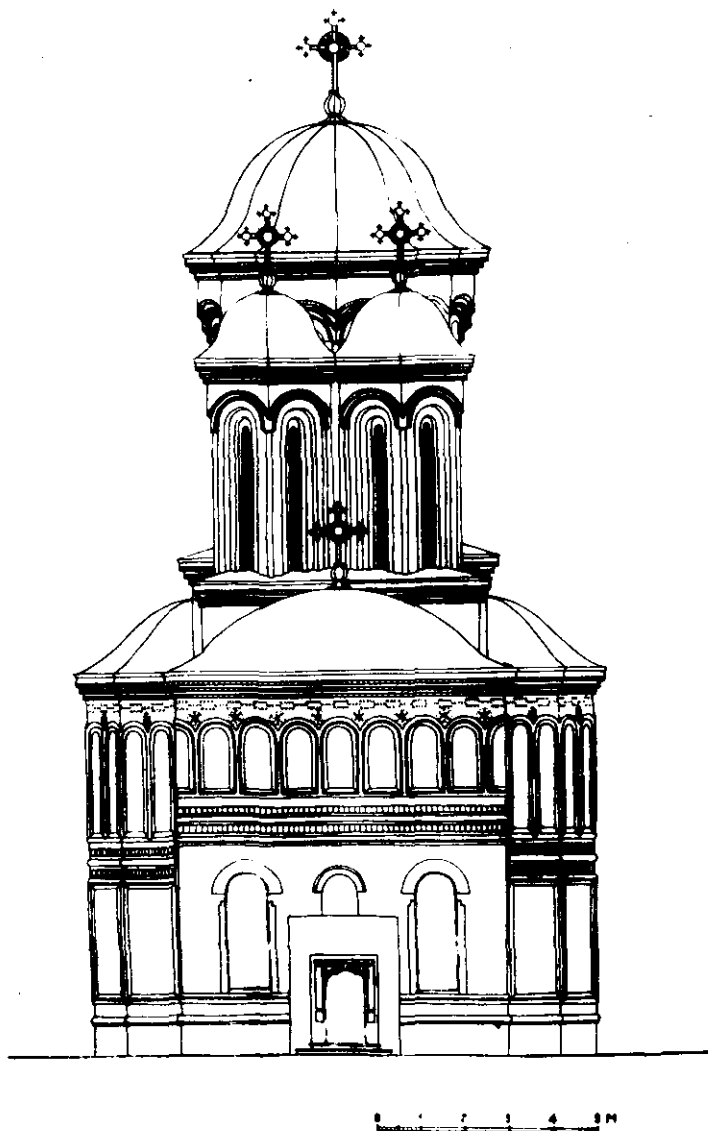

Fig.8. Fațada de vest după restaurare.

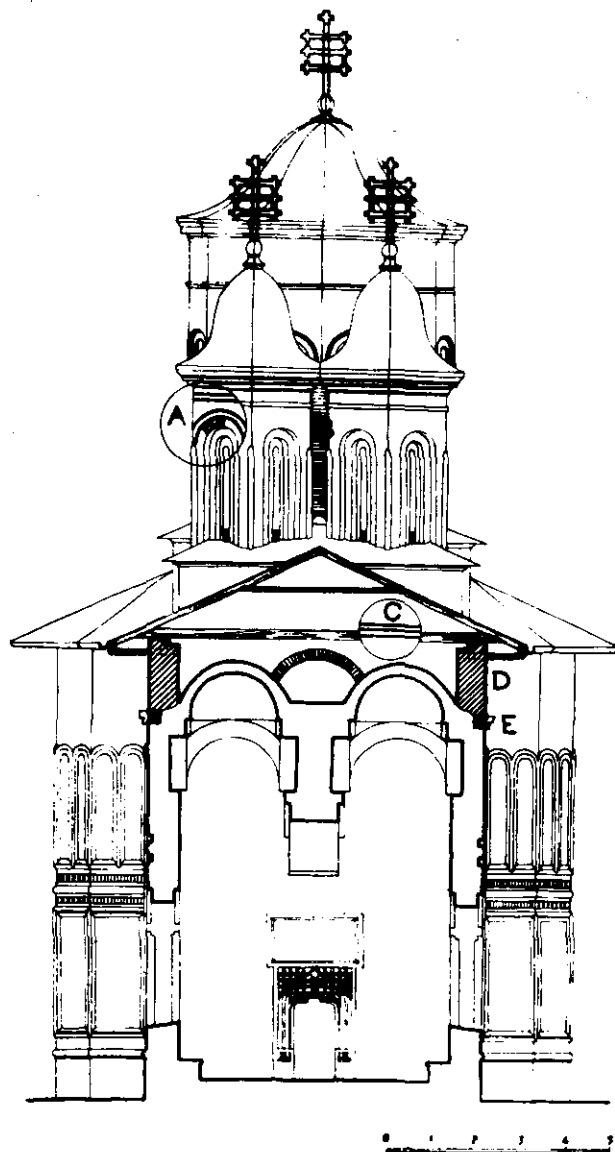

Fig.9. Cornișe și nivele vechi apărute în cursul cercetărilor.
 Secțiune prin pridvor: A) Cornișa și arcaturile turelor mici.
 B) Zidărie de umplutură între turele mici.
 C) Cornișa bazei turelor mici.
 D) Zidărie suprainălțată în sec.XIX.
 E) Cornișa generală.

cît și turla cu douăsprezece laturi a naosului prezintă acea particularitate în construcție, semnalată deja de alți cercetători¹⁰, cu tamburul turlei pe plan circular la partea inferioară și poligonal de la arcade în sus, încadrîndu-se astfel în grupul turelor circularo-poligonale, desigur mult mai răspîndit decît se putea bănuî.

O dată cu modernizarea fațadelor și suprapus acesteia, un întreg decor pictural acoperă suprafața exterioară a pereților. Fiecare panou delimitat de ciubucele reliefate este împodobit cu o zugrăveală în imitație de cărămidă, ce încearcă a reprezenta decorul aparent al epocii anterioare, cu dreptunghiuri tencuite încadrate cu fâșii de cărămidă aparentă verticale și orizontale. Un rînd de medalioane cu motive simple derivate din cerc și o friză de trei rînduri suprapuse de cărămizi vopsite sub cornișă, precum și un rînd de asize radiale alternate alb și roșu la arcaturile turelor, completează acest decor pictat al monumentului.

Sculptura folosită la ancadramentele de piatră ale ușilor este de inspirație moldovenească, asemănătoare celor obișnuite epocii. Merită a fi semnalat bogatul portal al intrării în pronaos, care este o replică aproape identică a portalului bisericii Stelea din Tîrgoviște (1645).

Pictura interioară, care a suferit o repictare în veacul al XIX-lea, nu intră în cadrul acestui studiu, nefîcînd obiectul lucrărilor de restaurare¹¹.

Cercetările făcute în cursul lucrărilor de restaurare, confirmînd datele istorice, au stabilit că, atît din punct de vedere al formelor cît și al decorului, monumentul este o clădire datînd din veacul al XVII-lea, purtînd pecetea stilului obișnuit acelei epoci. Cu excepția supraînălțării care i-a desfigurat silueta în veacul al XIX-lea, înlăturată cu ocazia recentelor lucrări, ea nu a avut de suferit transformări sau adaosuri în alte epoci, fiind o construcție unitară din temelie pînă la cornișă, cu același format de cărămidă și cu același mortar folosit la fundații, la pereți și la ture.

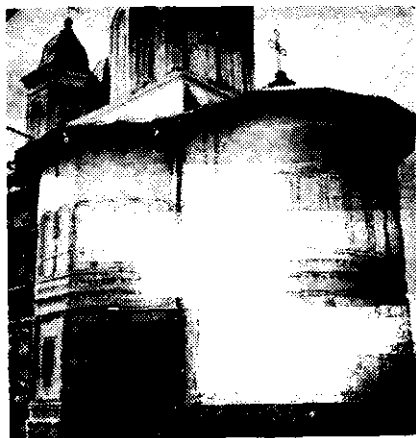

Fig.10. Fațada bisericii cu urme de zugrăveală.

Fig.11. Detaliu de panou zugrăvit.

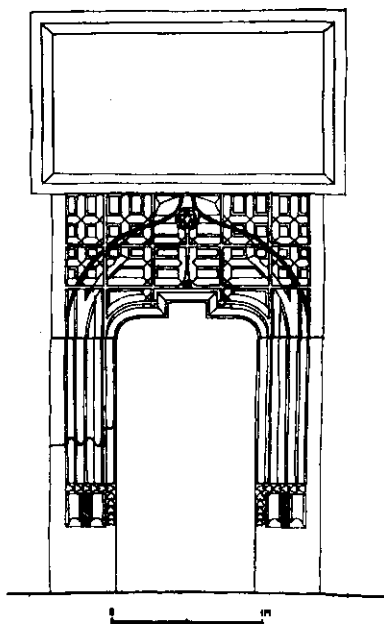

Fig.12. Poartălul pronaosului.

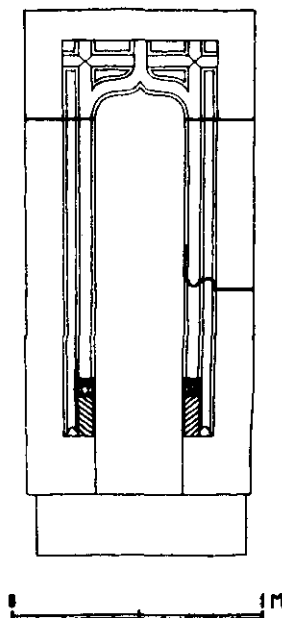

Fig.13. Fereastră altarului.

Comparînd structura monumentului cu celelalte construcții ridicate atunci, constatăm o asemănare atît de evidentă cu bisericile lui Matei Basarab de la Plumbuita (1647) și Brebu (1650), încît nu ar fi exclus ca ele să fie toate opera aceluiași meșter. Astfel la Plumbuita regăsim acea alcătuire a planului, cu pridvorul deschis cu arcade pe stîlpi încadrînd ușa mai scundă a intrării așezată în ax, precum și cu pronaosul legat de naos prin trei arcade sprijinite pe masive coloane octogonale, care se găsește întocmai la Gura Motrului. Dacă pentru bolți și turla nu se poate extinde comparația, ele ne mai existînd astăzi la Plumbuita, asemănarea rămîne valabilă pentru fațade, care sînt identice la cele două monumente.

La Brebu această asemănare este mai puțin evidentă din cauza intervertirii în așezarea peretelui interior străpuns de arcade, așezat aici între pridvor și pronaos în loc de naos și pronaos, precum și din faptul că pridvorul este închis, neavînd arcade. Ea apare totuși în sistemul de boltire și în acea dispoziție a celor două turla ale pronaosului așezate în linie pe o singură bază comună, dispoziție păstrată intactă la Gura Motrului, păstrată în parte la Brebu unde mai există baza și golurile indicînd poziția turlor (acestea reconstruite cu prilejul ultimei restaurări) și dispărută la Plumbuita, unde este sigur însă că a existat¹².

Această particularitate a construcției, evidentă moștenire de la biserica mănăstirii Dealu¹³, este caracteristică acestor trei monumente și nu se regăsește la celelalte clădiri ale epocii.

În afară de asemănările semnalate mai sus în structura și în modurile exterioare, decorația zugrăvită în imitație de cărămidă care împodobește fațadele și arhivoltele turlor confirmă așezarea bisericii de la Gura

Monumentului în rândul monumentelor din mijlocul veacului al XVII-lea, știut fiind că asemenea procedeu decorativ a fost folosit numai într-un interval limitat de ani¹⁴.

O dată cu deschiderea șantierului, au fost pornite toate cercetările informative menite să alcătuiască documentația necesară proiectării:

- Releveul amănunțit al clădirilor și fotografierea lor au constituit baza studiilor de restaurare și au fixat totodată starea în care se găsea mănăstirea înainte de începerea lucrărilor, formând astfel instrumentul critic principal în cazul punerii în discuție a restaurării.

- Examinarea îndeaproape a monumentului și analiza critică a tuturor detaliilor de construcție, pentru descoperirea urmelor rămase după eventualele transformări suferite în decursul anilor, au determinat soluțiile și modificările necesare.

- Studiul crăpăturilor existente în construcție și cercetarea cauzelor apariției lor, prin sondaje la fundații și foraje geotehnice care să stabilească natura solului¹⁵, au arătat lucrările impuse de consolidarea monumentului.

- Săpăturile arheologice, efectuate prin Institutul de Arheologie al Academiei R.P.R., au dat indicații prețioase asupra vechimii și dimensiunilor clădirilor existente sau dispărute, lămurind totodată anumite etape din dezvoltarea așezării.

- Culegerea, din arhive și publicații de specialitate, a materialului documentar relativ la istoria și arhitectura monumentului au completat, alături de datele obținute prin cercetările de teren, aparatul complex necesar întocmirii unei asemenea lucrări.

Nu mai înarmat cu toate aceste date, proiectantul a putut să dezlege în cunoștință de cauză problemele ridicate de opera de restaurare și să stabilească soluțiile mai potrivite pentru atingerea scopului urmărit.

După montarea schelelor în jurul bisericii, s-au putut efectua toate cercetările amănunțite prin sondaje sub tencuială și vizitarea părților de obicei inaccesibile, pentru descoperirea eventualelor modificări față de arhitectura originală.

Încă înainte de începerea lucrărilor, se putea observa că biserica nu mai păstra vechile sale forme și că atât cornișele cu profile clasice cât și formele acoperișului erau datorite prefacerilor veacului al XIX-lea. Cercetările făcute în pod după desfacerea acoperișului au avut ca rezultat constatarea unei supraînălțări generale de peste 1 m față de nivelul inițial, atât la corpul bisericii cât și la baze și la turlă, arătată prin diferența vizibilă între cele două zidării, precum și prin descoperirea unor fragmente mai mult sau mai puțin complete din vechea cornișă cu zimți de cărămidă, rămasă pe alocuri, prinsă în zidăria supraînălțată. Obținându-se astfel o dovadă precisă asupra formei și naturii cornișei originare, compusă din trei rânduri de cărămizi speciale cu vârful foarte ascuțit, despărțite prin câte un rând de cărămizi normale tangente la virfurile zimților, s-au pornit sondaje la pereți sub nivelul streșinii pentru determinarea amplasării cornișei corpului bisericii.

Fig.14. Fragment de cornișe vechi la baza turlei naosului.

Fig.15. Detaliu de arcatură și zimți la turla naosului.

Aceste cercetări, ușurate prin diferența în formatul și mortarul celor două zidării executate în epoci diferite¹⁶, au arătat, în urma examinării atente a fațadei, urmele rămase din primele două rânduri de zimți din cornișa dispărută. Rase la fața zidului cu ocazia supraînălțării peretelui, ele își mai păstrau cozile înfipite perpendicular în zidărie.

Trecându-se la baze și la turla, sondajele făcute au arătat aceeași supraînălțare. Inscricția în stuc ce se afla pe fața de sud a fazei turlor pronaosului pe porțiunea de zidărie nouă, îndepărtată cu ocazia restaurării, preciza și data la care a fost făcută această supraînălțare: "1841 Efr. Arh.Motreanu". Picioarele turlor fiind astfel înecate la părțile inferioare în masivul de zidărie nou ridicat, ferestrele au rămas și ele scurtate cu peste 1 m față de vechea lor înălțare.

După îndepărtarea tencuielilor deasupra arcaturilor ferestrelor, au apărut și aici în mod vizibil cozile unor zimți tăiați la fața zidului, care au arătat existența în trecut a trei arhivolte de zimți încoronind arcaturile la partea lor superioară, precum și a unei cornișe în zimți la fel ca la baze și la corpul bisericii. La turla mică au fost găsite urmele numai ale primelor două arhivolte în zimți, tot restul de la acest nivel în sus fiind zidărie nouă. La turla mare, în schimb, s-au găsit cozile rupte ale cărămizilor la toate trei arhivolte ferestrelor, precum și la primul rând de zimți aparținând vechii cornișe¹⁷.

Pe baza acestor indicații și a studiilor comparative cu celelalte monumente ale epocii care păstrau încă elementele originare, s-a putut merge la o restaurare exactă atât a formelor dispărute cât și a locurilor în care se

găseau înainte de distrugerea lor.

În cursul lucrărilor de restaurare s-a constatat că, o dată cu supraînălțarea bisericii, a fost executată și o căptușire a boltii absidei altarului și a calotelor turelor cu o a doua boltă așezată deasupra, cu un spațiu gol rămas între ele umplut cu cloțarie și mortar. S-a mai găsit de asemenea în podul pronaosului o boltă joasă semicilindrică alipită ulterior de baza turlei, așezată peste bolțile bisericii. Accesibilă numai printr-o scară mobilă exterioară și prin desfacerea acoperișului, a fost probabil folosită ca tainiță pentru obiectele de preț ale mănăstirii.

Sondejele efectuate la fațade au arătat că zidăria nu a fost lucrată pentru a rămâne aparentă și că, peste stratul de tencuială inițial, fuseseră aplicate succesiv alte două straturi, alcătuind o grosime totală de peste 4 cm așternută peste briu și ciubuce, îngroșându-le profilul. Stratul de tencuială veche, după cum se putea constata pe unele porțiuni din absida altarului care fuseseră curățate, era acoperit cu o zugrăveală în imitație de cărămidă, împărțită în panouri de culoare alb-gălbuie alternând cu fâșii de cără-

Fig.16. Vederea urmelor de arcaturi cu zimți la turla naosului.

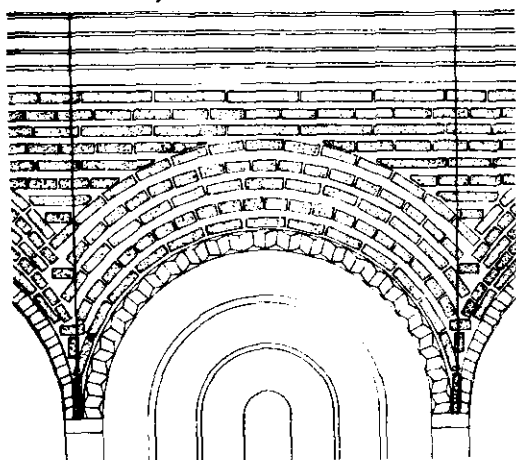

Fig.17. Detaliu de zidărie la turla mare. Zonele punctate arată că-rămizile cioplite în sec.XIX.

Fig.18. Biserica înainte de restaurare - fațada de est.

Fig.19. Biserica înainte de restaurare - fațada de vest.

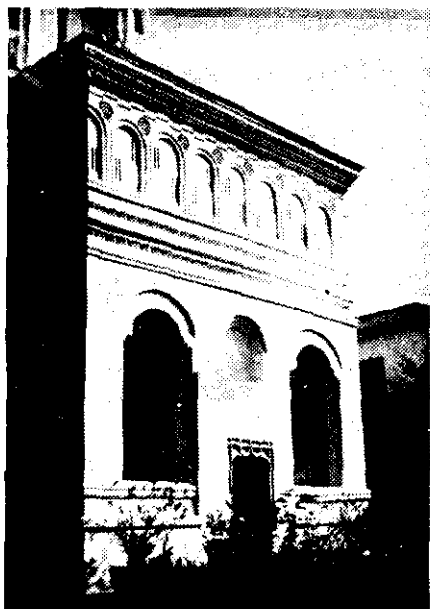

Fig.20. Biserica după restaurare - fațada de vest .

Fig.21. Biserica după restaurare - fațada de est.

mizi orizontale și verticale de culoare roșie-vișinie. Toată această zugră - veală decorând cîmpurile mărginite între ciubuce era în foarte proastă stare, fiind ciocănită pentru prinderea stratului aplicat ulterior. În partea supe - rioară a bisericii, între arcaturile în relief ale ciubucelor și cornișă, se mai putea observa de asemenea o decorație zugrăvită cu medalioane și o friză com - pusă din trei rînduri de cărămidă alternate albe și roșii, abia vizibile sub tencuiala nouă. La arhivoltele ferestrelor turelor, de asemenea, s-au desco - perit urmele unui decor de cărămizi zugrăvite dispuse radial, alternate alb și roșu.

Indepărtîndu-se în întregime straturile de tencuială nouă, a mai apărut încă o modificare efectuată ulterior, prin cioplirea rîndului superior al celor trei ciubuce orizontale așezate imediat peste soclu. Refacerea ace - stui ciubuc dispărut a fost o operație ușoară.

Nu tot atît de simplă a fost problema restaurării zugrăvelii de - corative. Aceasta nu se mai păstra decît la absida și pe alocuri la pronaos , însă în foarte proastă stare. O restaurare strict științifică ar fi cerut men - ținerea zugrăvelii originare, cu simple consolidări și completări. Asemenea restaurare depășea însă posibilitățile execuției. De aceea s-a hotărît păstra rea numai a două panouri de la absida altarului în situația existentă, ca mă - rturie autentică a trecutului, zugrăvindu-se din nou tot restul fațadei după procedeul folosit la origine, analizat de către un pictor specialist¹⁷. Dacă s-a pierdut astfel frumoasa înfățișare patinată de vreme a monumentului, în - locuită printr-un veșmînt nou, viu colorat, care poate atrage critici, s - a restituit în schimb un interesant decor pe cale de dispariție.

În privința acoperișului, se știe din descrierea lui Paul de Alep că monumentul, recent ridicat atunci, era învelit cu plumb. În lipsa acestui material s-a folosit o învelitoare din foi de tablă zincată, vopsită cu ulei pentru înlăturarea înfățișării neplăcute a tablei noi.

În afară de lucrările de restaurare care au redat bisericii vechea sa înfățișare, au fost executate și lucrările de consolidare a zidăriei amenințată de importante crăpături la bolțile și pereții altarului și absidelor laterale. Săpăturile făcute la temelii precum și studiile geotehnice amănunțite au dus la concluzia că stricăciunile apărute nu puteau fi puse pe seama terenului. Aceste crăpături, pornite de sus în jos și mult mai accentuate în părțile superioare ale zidăriei erau, după toate aparențele, datorite unei acțiuni combinate a unui puternic cutremur și a împingerii bolților în zidurile astfel slăbite. Este probabil că, o dată cu primitivele mijloace de consolidare prin tiranți și chingi de fier executate atunci, suprainălțarea zidăriei să fi avut ca scop principal încărcarea pereților cu o greutate suficientă pentru a contrabalansa împingerile bolților.

Prin actualele lucrări, prevăzute în urma dărîmării părților suprainălțate și îndepărtării legăturilor de fier folosite dar inestetice, s-a urmărit o consolidare radicală a zidăriei. S-a executat o suprabetonare generală a bolților la turle și la corpul bisericii, cu o pînză subțire de beton armat turnată pe extradosul bine curățit și spălat în prealabil, prinsă de jur împrejur în centuri de beton armat așezate la nivelul și în spatele cornișelor, obținîndu-se astfel o rigidizare a părților superioare ale bisericii necesară în cazul unor noi cutremure. S-au executat de asemenea centuri de be-

Fig.22. Turnul clopotniță înainte de restaurare.

Fig.23. Turnul clopotniță - fațade de est după restaurare.

ton armat deasupra bazelor care au încercuit picioarele de zidărie a turelor. Toate aceste centuri au fost completate cu picioare de beton armat adâncite din loc în loc în găuri anume săpate, pentru obținerea unei cât mai bune legături cu zidăria veche.

Prelucrarea împingerilor arcelor mari ale pronaosului și naosului, încărcate cu greutatea turelor, a fost asigurată prin trei grinzi de beton armat transversale, în parte încastrate în zidăria bazelor și legate de centura perimetrală a cornișei. Tirantul vechi de fier care se găsea la nivelul nașterii arcului mare vestic al naosului a fost înlocuit cu un tirant nou. În partea dinspre est, mai expusă din cauza deschiderii absidei altarului, s-au luat măsuri de protecție suplimentare, dându-se grinzii o formă arcuită cu picioarele coborâte în zidărie cât mai aproape de nivelul nașterii bolții, tirantul de fier respectiv putând fi astfel ancorat direct de grindă.

În partea superioară a turelor, delicata operație a îndepărtării zidăriei supraînălțate și, îndeosebi, a ciopririi zidăriei vechi de jur împrejur pe o grosime de 30 cm¹⁹, pentru a permite refacerea arhivoltelor și a cornișei noi, a fost îndeplinită cu succes, fără ca să apară nici o fisură în zidăria cupolelor în timpul execuției. O dată cu zidăria nou executată, a fost prevăzută și o puternică centură de beton armat peste arhivoltele zimțate ale ferestrelor, pentru încercuirea turlei la nivelul nașterii cupolei.

În tot cursul consolidărilor, au fost luate măsurile de proptire a zidăriei și de protejare a picturii interioare, care a rămas ferită de orice fel de stricăciuni.

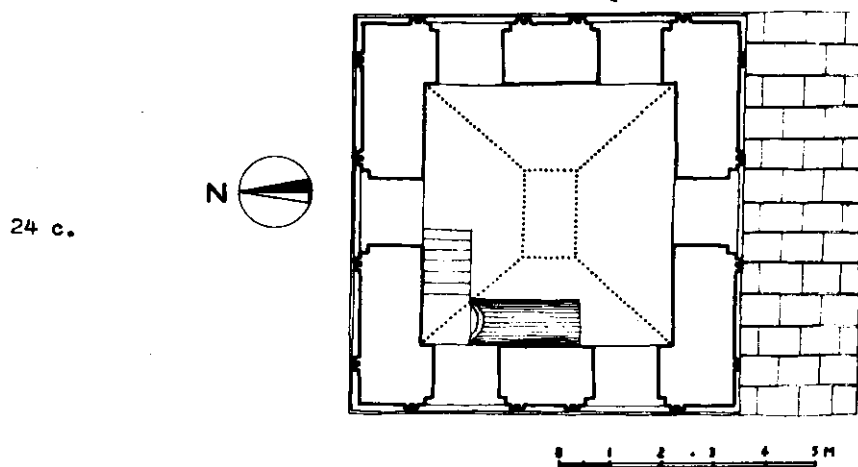
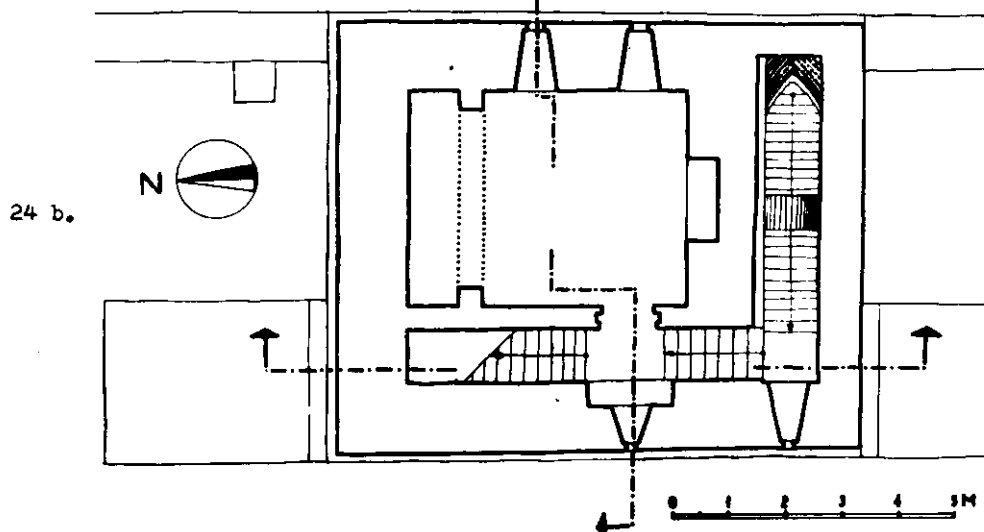
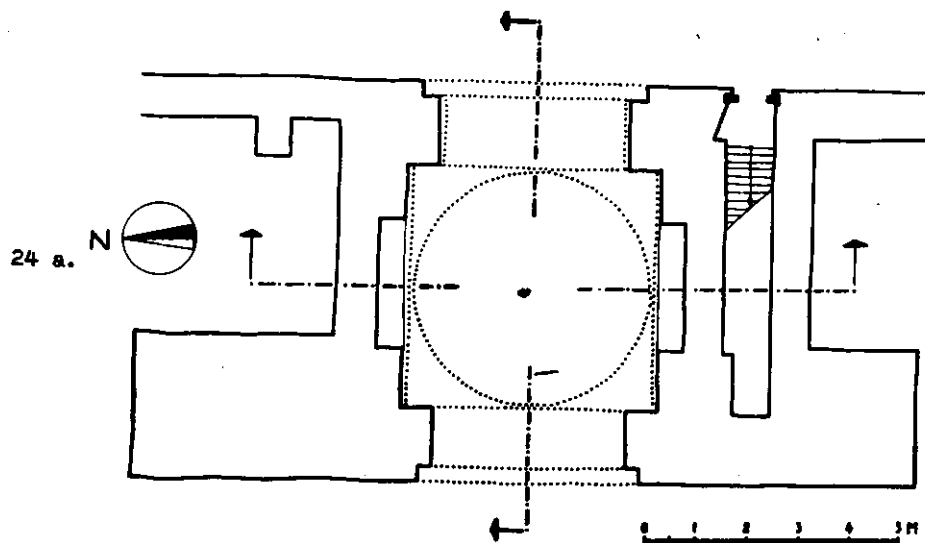
Turnul-Clopotniță

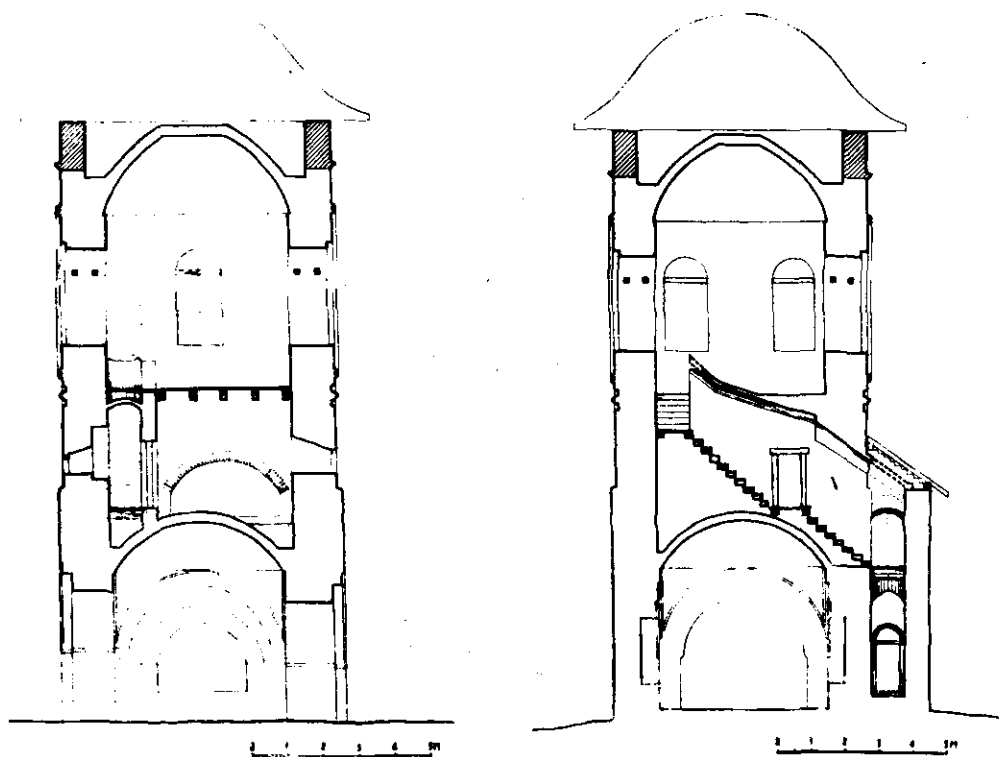
Vechimea acestei construcții, atribuită fără dovezi reale veacului al XVIII-lea, nu ne este cunoscută documentar. Construcția și decorația fațadelor, însă, par a fi contemporane cu biserica și nu vedem pentru ce nu ar putea fi datată din vremea lui Matei Basarab. De formă paralelipipedică, pe plan pătrat, ea cuprinde un gang boltit cu o calotă sferică la parter, deschis cu arcade mari spre vest și est, ce alcătuiește accesul în curtea mănăstirii. O încăpere intermediară boltită în calotă și o încăpere a clopotelor cu deschideri arcuite pe cele patru laturi, cu boltă cu muchii intrate "en bonnet d'évêque", ocupă etajele întâi și doi ale turnului. Legătura între nivele se face printr-o scară prinsă în grosimea zidului dinspre vest, iar a etajului întâi cu parterul printr-o scară laterală alipită ulterior peretelui sud, suirea făcându-se inițial probabil printr-o scară mobilă de lemn.

Ca și biserica, turnul-clopotniță, cu zidurile străbătute de crăpături în urma unui cutremur, a fost supraînălțată în veacul al XIX-lea.

Prin restaurarea actuală, cornișa a fost coborâtă la vechiul său nivel și refăcută cu zimți de cărămidă după modelul bisericii.

Au fost refăcute de asemenea ciubucele de colț care fuseseră înlocuite cu pilaștri cu profile clasice, precum și firida aflată în fațada est deasupra arcadei intrării, al cărei ancadrament fusese cioplit și care dispăruse, fiind umplută cu zidărie. Două rânduri de centuri de beton armat turnate în grosimea zidăriei, în canalele rămase goale de pe urma putrezirii fostelor grinzi de lemn de legătură, au întărit în mod temeinic zidăria de jur împrejurul turnului.

25 a.

25 b.

Fig.24. Turnul clopotniță - planuri: a) parter
b) etaj I
c) etaj clopote.

Fig.25. Turnul clopotniță - secțiuni înainte de restaurare.
Zona hașurată reprezintă zidăria supraînălțată în
sec.XIX.
a) secțiune vest-est;
b) secțiune nord-sud.

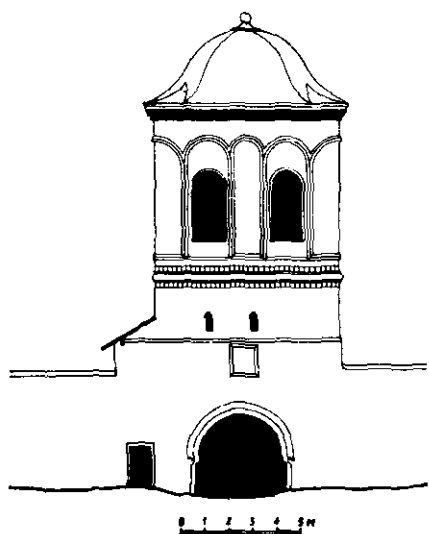

Fig.26. Turnul clopotniță - fațada de est după restaurare.

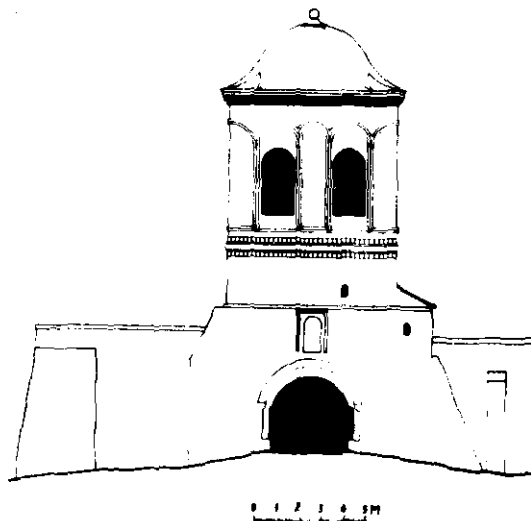

Fig.27. Turnul clopotniță - fațada de vest după restaurare.

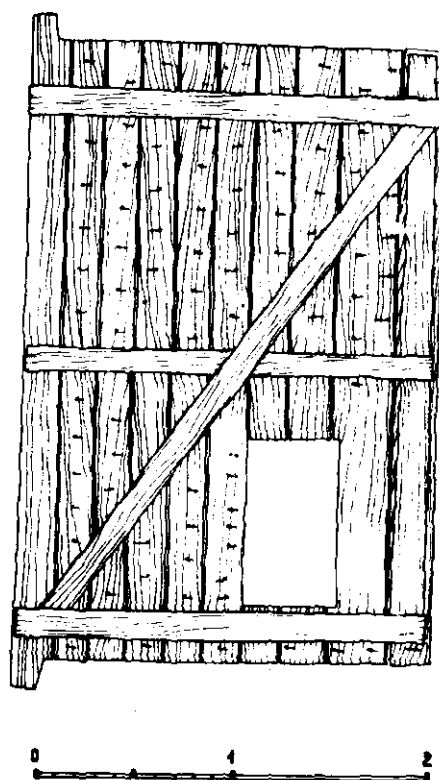
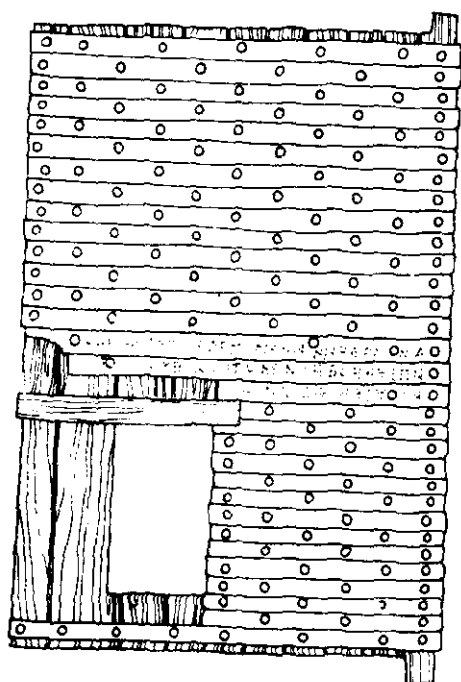

Fig.28. Poarta de lemn a turnului clopotniță.

Intreaga operă de restaurare a bisericii și a turnului-clopotniță, care reprezintă partea cea mai importantă din restaurarea generală prevăzută pentru mănăstire, a urmărit proiectul întocmit în cadrul atelierului de monumente istorice al Institutului central de sistematizare al orașelor și regiunilor, de arhitect Eugenia Greceanu și inginer D.Spoială, sub îndrumarea conducerii atelierului și avizările Direcției generale a monumentelor istorice aparținând forului tutelar de pe atunci D.A.U. Ministerul Construcțiilor.

Lucrările au fost executate în regia Departamentului Cultelor în cursul anului 1956.

N o t e

- 1 Din Viața sfântului Nicodim, de Stefan ieromonahul, apud I.Donat, Fundațiunile religioase ale Olteniei, în "Arhivele Olteniei", anul XV, 1936, p.304 (vezi în general această lucrare, cu bibliografia respectivă, pentru începuturile mănăstirii).
- 2 Ibidem, p.305 și 306, nota 8.
- 3 V.Drăghiceanu, op.cit., p.106. Iată textul pisaniei: "Această sfântă și dumnezeiască mănăstire de la Motru, a cărei hram se prăznuiește prea podobna Paraschiva, din temelie ei este zidită de jupan Preda Brîncoveanu vel vornic la anul de la zidirea lumii 7161 (1653), care de la acea vreme pînă acum stătu nezugrăvită, iară după aceia luminatul și înălțatul Io Constantin Brîncoveanu Basarab voivod nepotul lui de fecior, într-al șaptesprezecelea an al domniei sale, o au zugrăvit și o au înfrumusețat cum se vede la leatul 7213 (1705), săvîrșind-o în bună pomenire și slavă vecinică. Mesița septembrie vă 30 dni" (Paul de Alep, Călătoriile patriarhului Macarie de Antiohia în Țările Române, 1653-1658, trad.Gioran, București, 1900).
- 4 Traducerea folosește în mod greșit cuvîntul "cupolă" pentru "turlă".
- 5 St.Ciuceanu, Raport, în Anuarul Com.Mon.Ist., 1915, p.130-133.
- 6 V.Drăghiceanu, op.cit., p.106. "Această poartă s-au ferecatu cu toată cheltuiala cuviosului chir Stefan, nastavnic alu acestei sfinte mănăstiri. Iul.15 leat 7221-1712".
- 7 V.Drăghiceanu, op.cit., p.106. "Tudor se bate aici cu boierii Vișoreni din Craiova".
- 8 Vîrtosu I., Eufrosin Poteca, egumen la M-rea Motru, în Rev.de ist.bis., Craiova, 1943, nr.2, p. 65-91.
- 9 V.Drăghiceanu, op.cit., p.106. Iată textul: "Această reparație a zugrăvelei după stilul original s-a făcut cu bunăvoința înălțimei sale Barbu D.Stirbei prințul stăpînitor a toată Țara Romînească, slobozind cheltuiala din Casa centrală și prin osîrdia cuvioșii sale arhimandrit Eufrosin Poteca egumenul acestei sf.mănăstiri de la Gura

Motrului la anul 1852. Zugrav Niță Stoenescu".

- 10 H.Teodoru, Biserica schitului Flămînda din Cîmpu Lung-Muscel, în Bul. Com. Mon.Ist.. XXXV, (1942), p.182.
- 11 Pentru tablourile ctitorilor vezi St.Ciuceanu, op.cit., I.D.Stefănescu, La peintures religieuses en Valachie et en Transylvanie, Paris, 1932, p.173-175, pl.86-87.
- 12 Recente descoperiri au arătat că și biserica Sf.Gheorghe din Pitești, înălțată în 1650, a avut trei turle așezate în acest fel.
- 13 N.Ghica-Budești, Evoluția arhitecturii în Muntenia și Oltenia. Veacul al XVII-lea, în Bul.Com.Mon.Ist., XXV, 1932, p.60.
In legătură cu asemănarea dispoziției turlelor acestor monumente din veacul al XVII-lea cu biserica mănăstirii Dealu din veacul al XVI-lea, autorul emite interesanta presupunere a existenței la origine la Dealu a unui perete interior străpuns de arcade, similar cu Brebu și Gura Motrului. Este păcat că nu s-au întreprins încă cercetări pentru verificarea acestei ipoteze.
- 14 Clocociov (1645), Golești (1646), Sf.Nicolae-Tîrgoviște (1650), Sf.Impărați Tîrgoviște (1650), Dintr-un Lemn (1650), Verbila (1650).
- 15 Forajele au fost efectuate de T.T.G. în vara anului 1956.
- 16 Formatul cărămizilor veacului XVII: 30 x 15 x 4,5 cm; grosimea rosturilor, 2,5 cm.
- 17 Mortarul executat cu var gras. Formatul cărămizilor la zimți, 30 x 9 x 4,5 cm.
Formatul cărămizilor veacului XVII: 30 x 15 x 4,5 cm; grosimea rosturilor, 3 cm.
Formatul cărămizilor veacului XIX: 30 x 15 x 6 cm ; grosimea rosturilor, 1 cm.
- 18 Tencuiala s-a executat astfel: un grund de 1 cm grosime mortar de var și ciment - un tinci de 1/2 cm grosime mortar de var și praf de culoare - zugrăveală în culori de frescă pe traseul zgîriat în prealabil în tinci.
- 19 Grosimea peretelui turlei mari este de 80 cm.

LA RESTAURATION DU MONASTERE DE GURA MOTRULUI (Résumé)

Ce monastère, situé au pied des collines qui dominent la rive droite du Motru à son confluent avec le Jiu, comprend comme monument principal une église de forme treflée, pourvue de trois tours, située au milieu d'une cour rectangulaire protégée par de hautes murailles et dont l'entrée est surmontée d'un clocher massif à deux étages.

Le monastère a été édifié au début du XVIe siècle par le grand logothète Harvat, mais les bâtiments actuels sont moins anciens, étant construits en 1653, sous le règne de Mathieu Bassarab, par le descendant du fondateur, le grand "vornic" Preda Brancovan. Le petit fils de celui-ci, le prince Constantin Brancovan, fit exécuter en 1705 la peinture intérieure de l'église.

L'église est un monument typique de l'époque de Mathieu Bassarab, sa ressemblance étant frappante surtout avec les églises des monastères de Plumbuita (1647) et de Brebu (1650). Comme particularités spécialement intéressantes, il convient de mentionner la disposition des tours couplées du pronaos reposant sur une base commune et la peinture à motifs de briques apparentes recouvrant les façades.

Différents remaniements furent apportés au monastère au cours du XIXe siècle: les murs et les tours de l'église furent surélevés, les corniches originales en dents de scie supprimées, les façades recouvertes d'une couche épaisse de crépi, enfin le clocher fut également surélevé et sa corniche sacrifiée. En outre, par suite d'une série de tremblements de terre, ainsi que du manque d'entretien, les bâtiments décrits étaient, ces derniers temps, en fort mauvais état, les murs présentant en de nombreux endroits de sérieuses lézardes.

Les travaux de restauration ont prévu la restitution des éléments originaux modifiés ou supprimés au XIXe siècle: les murs et les tours de l'église ont été ramenés à leur niveau initial par démolition de la maçonnerie ajoutée, les corniches originales en dents de scie ont été reconstituées, le crépi recouvrant le parement ancien a été enlevé et le décor peint - qui se trouvait très fortement endommagé par le martèlement préalable au crépissage du XIXe siècle - dut être entièrement refait, à l'exception de deux panneaux laissés intacts comme témoin du décor original. On a également exécuté les travaux de consolidation nécessaires: on a réparé les crevasses, on a appliqué des ceintures en béton armé au corps de l'église et aux tours, on a bétonné l'extrados des voûtes et on a complété les tirants métalliques disposés à la naissance des arcs intérieurs. Enfin le clocher a été ramené à sa forme initiale et consolidé.

La restauration n'a porté ni sur la peinture intérieure de l'église, ni sur les bâtiments annexes du monastère, qui formeront l'objet d'une étape ultérieure de travaux.

EXPLICATION DES FIGURES

- Fig.1. Plan d'ensemble. 1) Clocher. 2) Église. 3) Demeure des higoumènes. 4) Fondements des anciennes cellules. 5) Cellules supprimées par la dernière restauration. 6) Ferme. 7) Logement des prêtres.
- Fig.2. Vue d'ensemble du monastère pendant les travaux de restauration.
- Fig.3. Vue d'ensemble du monastère après la restauration.
- Fig.4. Plan de l'église.
- Fig.5. Plan des tours.
- Fig.6. Coupe longitudinale de l'église avant la restauration. Les portions hachurées représentant les adjonctions du XIXe siècle.
- Fig.7. Façade sud après restauration.
- Fig.8. Façade ouest après restauration.
- Fig.9. Corniches et niveaux anciens apparus au cours des recherches. Coupe à travers le porche. A) Corniche et arcatures des tourelles. B) Maçonnerie de remplissage entre les tourelles. C) Corniche de la base des tourelles. D) Murs surélevés au XIXe siècle. E) Corniche générale.
- Fig.10. Façade de l'église, avec traces de peinture.
- Fig.11. Détail de peinture d'un panneau.
- Fig.12. Portail du pronaos.
- Fig.13. Fenêtre de l'autel.
- Fig.14. Fragment de l'ancienne corniche à la base de la tour du naos.
- Fig.15. Détail des arcatures en dents de scie de la tour du naos.
- Fig.16. Vue des traces d'arcatures en dents de scie de la tour du naos.
- Fig.17. Détail de maçonnerie à la tour principale. Les portions en pointillé correspondent aux briques en dents de scie rasées au cours du XIXe siècle.
- Fig.18. L'église avant la restauration. Façade est.
- Fig.19. L'église avant la restauration. Façade ouest.
- Fig.20. L'église après restauration. Façade ouest.
- Fig.21. L'église après restauration. Façade est.
- Fig.22. Le clocher avant la restauration.
- Fig.23. Le clocher. Façade est après restauration.
- Fig.24. Le clocher. Plans. a) Rez-de-chaussée. b) I-er étage. c) Étage des dômes.
- Fig.25. Le clocher. Coupes avant la restauration. a) Est-ouest. b) Nord-sud. La portion hachurée correspond aux murs surélevés au XIXe siècle.
- Fig.26. Le clocher. Façade est après restauration.
- Fig.27. Le clocher. Façade ouest après restauration.
- Fig.28. Porte en bois du clocher.